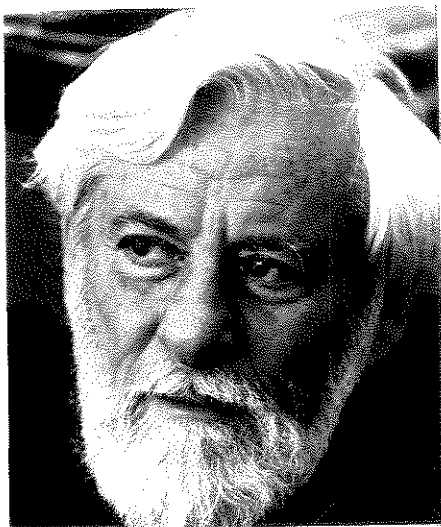

"העולם הזה": אידאולוגיה ופוליטיקה

מיכאל קרן

אורי אבנרי -
עורך "העולם הזה"
במשך 40 שנה
(1950 - 1990)

בשנת 1950 קנה אורי אבנרי, בשיתוף עם ידידו לנשק במלחמת העצמאות, שלום כהן, את שבועונו של אורי קיסרי "העולם הזה" (שבראשיתו נקרא "תשע בערב"), והפכו בסיס להפצת אידאולוגיה מיוחדת במינה. אף כי ניתן לשער שמרבית קוראיו של השבועון לא ירדו לעומק האידאולוגיה, התרשמו רבים מהם מארבעת המרכיבים העומדים ביסודה:

- א. דגש על הנוער העברי בארץ ישראל המשוחרר מתרבות הגטו ומציע מחשבה רעננה.
- ב. התנגדות חריפה למשטר פוליטי המבוסס על דת, מסורת והתנשאות עדתית.
- ג. התירה לשלום.
- ד. שלילה של סיסמאות ופראאוז שהיו מקובלות על כל גווני הקשת של העסקנות הציונית בשמו של מה שנראה כהגיון אכזרי, רוח צלולה והתמודדות ממשית עם מציאות קרה ואפורת.

"העולם הזה" הפך כלי ביטוי למאווייהם של צעירים בישראל, שהאידאולוגיה הציונית לא דיברה ללבם, בעיקר מאחר שכשלה במציאת פתרון לסכסוך היזוודי-ערבי, והרגישו מאוימים על ידי שלטון שנתפש כמי שרוממות הממלכתיות בגרונו אך העסקנות - בעיקר הסוציאליסטית והדתית - אוחת בצווארו.

במאמר זה, ברצוני לפרט את המצע הרעיוני של השבועון ולאפיין את מעמדו בעולם התקשורת ובחברה הישראלית כעתון "סהרני" - קטגוריה שהנני מציע כדרך לתאר עתונות בעלת מתוויות עמוקה לחברה אורחית, שיותר משהיא אמיתית הריהי יציר הדמיון. אחר כך אראה כיצד באה הטהרנות לידי ביטוי בתנועה הפוליטית "העולם הזה כוח חדש" שהקימו עורכיו ב-1965.

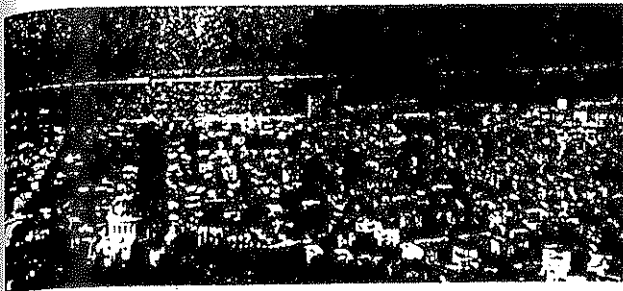
המצע הרעיוני של "העולם הזה"

באוקטובר 1947, חודש לפני החלטת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל, פירסם אבנרי בן 25 בשמם של "חוגי ארץ ישראל הצעירה" חוברת בשם "מלחמה או שלום במרחב השמי", שנפתחה במלים הבאות:

כשעה שנכתבות שורות אלו מאיימת על האומה העברית בארץ ישראל סכנה שלא היתה עוד כדוגמתה בהיסטוריה רבת האסונות של הישוב. באופן מתקבצים ענני הסער של מלחמה עברית-ערבית אשר רעמיה יוצעו את המרחב השמי כולו.¹

החוברת הוצגה כדבר הנוער העברי העומד בפני ההתמודדות הקשה הוו, כביטוי למחשבתו הארץ ישראלית של נוער זה, הנבדלת מן האידאולוגיה של דור האבות ששכל בחוסר מחשבה ובהיסח דעת. אבות התנועה הציונית כשלו מאחר שלא החליטו בין שתי הדרכים שעמדו לבחירתם: לראות עצמם ככובש קולוניאלי או לחילופין כתנועת שחרור אסיאתית. "אבותינו ראו את הערבי הראשון אחרי שציודם הנפשי והרעיוני כבר היה מוכן ומושלם,"² כתב אבנרי. לפיכך, כל הפתרונות שהוצעו ל"עניין הערבי" בתנועה הציונית אינם מתקבלים על דעת הנוער העברי ונראים לו כלקוחים ממצאות הגיטו. הרצל שם יתבו ב"צ'רטר" מן המעצמות, ז'בוטינסקי בכוח הנשק, הציונות הסוציאליסטית בברית עם מעמד עמלים ערבי בלתי קיים, השומר הצעיר בסיסמה בלתי מציאותית של דו לאומיות, "ברית שלום" בתוכנית פדרציה עקרה, לחיי בנוסחה נטולת חיים בדבר נייטרליזציה של המורח התיכון, והכנענים בתכנית ריאקציונית לאיחוד מיעוטים כנגד הלאומיות הערבית. כל הפתרונות הללו התעלמו, לדעתו של אבנרי, מקיומה של תנועה לאומית ערבית מעבר לגבולות ארץ ישראל. ובעוד דור האבות עומד אל מול תופעה זו אובד עצות ועקר מחשבה, ומקווה למצוא ביטחון ומנוחה בין חומות הגיטו של מדינת חלוקה זעירה, כצב המסתגר בשיריונו, לדור הבנים פתרונים, באשר התחנך מילדותו על ערכים לאומיים ואלה אינם זרים לו.

התנגדותו של אבנרי לחלוקת הארץ נבעה מחששו מפני מה שקרא לו "אימפריאליזם עברי". התעצמותו של היישוב העברי, ניבא, תהפכו למעצמה החזקה ביותר במרחב השמי, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה צבאית. המנהיגות של מעצמה חדשה זו, האמין, תיתקל מיד בצורך לאחד את המרחב, בעיקר מבחינה כלכלית, ורב יהיה הפיתוי להגשים צורך זה בכוח הנשק. זה פסול הן משום הגישה המוסרית שהתפתחה בקרב הנוער הארץ ישראלי, גם משום שלא ניתן להחזיק לאורך זמן בכיבושים שנעשו בכוח החרב וגם משום שאימפריאליזם עברי לא יתגבר על התנועה הלאומית הערבית אלא, להפך, יחוק אותה. הפתרון נעוץ, אפוא, בפיתוחה של תנועה לאומית שמית שתתגבר על התפישות הצרות גם של עברים וגם של ערבים, תנועה שתתגבר

החיבה

הטוב והרע

חיבת הבריא בנכח חסד ושלחן האבות
מפתח של בית אמונים - שרישום אבי
ימים נעור פתח בעלה אבי יחיד בפתח
- עיר שר תעמית ונולד מתחילת וור הוריו
ומשכונת עני. סוד פוסמי ושלוחן חרוב
גורשי אשחוסם ונורתי ילית גוססם
עיר הבניית שכונת שכונת - כאו עומת
קום - לכי המעוררת השוכנים בת זמני
חוססת הראשונות בסדרית. עיר שפאל

המלחמה נגד "חושיסטאן" של אבא חושי ויוסף אלמוגי. "העולם הזה", 1955

העברית המוצעת בחוברת זקוקה לכוחה של המדינה הריבונית כדי להגשים את משימותיה, אך הרעיון המופשט בדבר ריבונות של מדינות קטנות נתמך כמיושן ואילו האסטרטגיה הפוליטית התומכת בחלוקת הארץ כדרך לביטוי ריבונות נראית כמנוגדת ל"חוקים הגיאוגרפיים".⁶ האומה העברית המדומיינת כאן אמורה להקדיש מאמצים ממשלתיים לעידוד הלאומיות הערבית ולהמרדת המעמדות היצרניים בקרב ערביי ארץ ישראל נגד "משט החנק הפיאודלי-הדתי".⁷ בדברים אלה טמונה רומנטיקה לאומית, יצירתית אמנם, המתעלמת מן הפוליטיקה-כמות שהיא, כולל זו המתנהלת במרחב השמי. מעניין היה להיווכח מה היה קורה אילו חיל חלוץ עברי מן הסוג המוצע כאן היה עולה לשלטון בישראל ומנסה להפעיל תעמולה מסיבית למען לאומיות שמית בארצות הסהר הפורה.

השבועון כביטוי למצע הרעיוני

למרות פשטנותה של החוברת, היא הציעה בסיס רעיוני מוצק למדי להבנת קו הפעולה שהנחה את "העולם הזה". לא אחת שימש השבועון במה מפורסמת לרעיונותיו של אבנרי בדבר האיחוד השמי, אך בעיקר שימש מקור הוודאות וכלי ביטוי ל"נוער העברי" ומאווייו. מבחינה זו היה לשער האחורי של העתון, שכלל ידיעות סנסציוניות ומה שנחשב בימים ההם כ"מתמזג עירום", תפקיד דומה לשער הקדמי. שני השערים כאחד יצרו עבור צעירי בישראל של שנות ה-50 וה-60 גירוי בצורת תמונת מדינה ריבונית, מנותק

על האימפריאליזם האירופי ותציע שותפות של תרבות, מולדת והיסטוריה לעמים השוכנים במרחב השמי, הכולל בעיקר את ארצות הסהר הפורה - עיראק, סוריה, לבנון וארץ ישראל.

החוברת הציעה הכרה קיבוצית חדשה שבה הצעיר הארץ ישראלי לומד לראות את נוף נעוריו - החורן ובקעת הנהרות, רצועת החוף, שכם ועין חרוד, חלב ובצרה - "כחלק של המולדת המרחבית הגדולה והמשותפת".³ תהליך יצירת הלאומיות השמית כולל שלושה שלבים: א. התגבשות אומה עברית המתגברת על הדת והעדניות בשמה של תפישה ממלכתית מרחבית והמצמיחה מנהיגות המתקרבת לתרבות ולשפה הערבית; ב. מלחמת האומה העברית באימפריאליזם הוד שהניצחון בה יאפשר קליטתם של כשני מיליון מהגרים מבני הפזורה היהודית, הקמת צבא ארץ ישראלי ומשק ארץ ישראלי ממלכתי; ג. הממשלה הארץ ישראלית החוקה שתקום תושיט עזרה ליסודות הקידמה בכל הארצות השמיות במאבקן למיגור האימפריאליזם ותשמש חיל חלוץ בהגשמת האיחוד השמי.

האיחוד מתואר בסגנון הרצליאני כמבנה שבו מדינות הסהר הפורה שומרות על ריבונותן בענייני פנים אולם כפופות לשלוש רשויות-על מרחביות: רשות צבאית, רשות כלכלית, ורשות לניצול הנהרות. האיחוד השמי מוצג כחלק מתהליך התגבשותו של מרחב אסיה, בראשות הודו של נהרו, לכלל כוח שלישי בין המרחב האנגלו-סאכסי והמרחב האייראסי.

ביקורת המצע הרעיוני

חוברת זו, והרעיון המונח ביסודה, סובלים משתי נקודות תורפה עיקריות. ראשית, היא כתובה לחלוטין ברוח הלאומיות הגרמנית נוסח יותן גוטפריד פון הרדר המדגישה את הממד התרבותי בהיסטוריה של עמים. אבנרי קורא לעברים ולערבים כאחד לפסול את תמונת ההיסטוריה שהם מכירים ולהתמקד ב"רציפות התרבות השמית שנתנה לעולם אוצרות כה יקרים, החל מתרבות ארם-נהרניים ויצירות הכנענים, ספרות העברים, השירה הטרומ-אסלמית, הקוראן, הספרות הערבית הנהדרת של ימי הביניים ועד להתחלות התרבותיות החדשות של ימינו, עבריות כערביות".⁴ גם בלי להתייחס להתעלמות מן התניך (אך לא מן הקוראן) כיצירה חשובה שמקורה במרחב השמי, יש כאן ניסיון טיפוסי ללאומיות ההרדריאנית לבנות תמונת עולם תרבותית חדשה כבסיס לישות פוליטית מחוזקת. הגיאוגרפיה-פוליטיקה של המזרח התיכון אמורה להשתנות בהתאם לצו תרבותי המבטל את העדתיות היהודית והמוסלמית המוחלפות במחיי יד בהיסטוריה חדשה הכורכת במחיצה אחת את "סרגון הראשון והמורבי, כובשי הים הצידונים ומלכי ישראל, מצביאי אשור ובבל, גיבורי האיטלאם, הח'ליף עומר וצלח א-דין, ועד ימי איברהים באשה וגיבורי אל-פתאה, אנשי המרידה הערבית והחלוציות העברית".⁵

ההיסטוריה המודרנית מגלה כי כל ניסיון של תנועה לאומית לבנות מחדש תמונת עולם היסטורית-תרבותית שכזו (כגון ניסיונו של השאה הפרסי פהלאווי לקשור את איראן המודרנית בממלכת פרס הקדומה) נדון לכישלון. עמים עשויים לפעול על פי הנחות יסוד תרבותיות, אך אלו ניתנות למניפולציה מחושבת הרבה פחות משסברו הוגי הלאומיות ומנהיגיה. שנית, החוברת נכתבה בביטחון עצמי של מי שגילה את המטרה הסופית ומתייחס לפיכך אל האמצעים שיש לנקוט בדרך אליה בפשטנות. המהפכה

בלי מורא

הסמל והס
"בלי מורא"
ממשקעי
אלא ש
שצלליהם
אל
כללו, אל
החושך")
משרד הבי
על עצמו
בקרב רבי
הפוליטי
על עיריות
עקובות מ
רוחו ש
כלפי כל א
הוא ביקש
העדתי ש
צלב נגד ה
הכותרת "ל
הצעירים ש
תחת הכות
במרוצת ה
שמעון פ
העבר, הפך
מפא"י שני
מנואץ ממג
בהפקרת ק
שמואל תמ
נגד שלטון

העולם הזה

הסמל והסיסמה של "העולם הזה" בראשותו של אבנרי: "בלי מורא. בלי משוא פנים"

כעורך דינה של "שורת המתנדבים", קבוצת סטודנטים ואקדמאים צעירים, במשפט דיבה שהגיש נגדה ב-1956 סגן המפקח הכללי של משטרת ישראל, עמוס בן גוריון, בנו של ראש הממשלה. "השורה" האשימה את בן גוריון בסגירת תיקים פוליטיים מתוך משוא פנים, ו"העולם הזה" התייצב לצידה תוך התקפה קשה על ראשי המשטרה. כאשר המפכ"ל, יחזקאל סהר, נאלץ להתפטר ב-1958, כתב השבועון כי סוף סוף סמל הריקבון במשטרה, וכשהפעילה המשטרה כוח נגד מפגיני ואדי סאליב בחיפה ב-1959, האשים "העולם הזה" את המשטרה ביצירת פרובוקציה מכוונת כלפי מרוקאים. השבועון טבע את מטבע הלשון "מנגנון החושך" בדברו על שירותי הביטחון ולא חסך שבטו מן הש"ב בראשותו של איסר הראל ומן הש"א, שירות המידע של מס ההכנסה. "אתה שקרן מר פרס", קראה כותרת ענק ב-1962, לאחר שפרס, אז סגן שר הביטחון, הכחיש כי ישראל מכרה "עושים" לפורטוגל.

פרשת הרב פורוש

דוגמה מובהקת לסיגנונו המתריס של השבועון ניתן למצוא בתגובות לתביעת נזיקין על פי חוק לשון הרע שהגיש בשנת 1969 חבר הכנסת מנחם פורוש, מראשי "אגודת ישראל" נגד "העולם הזה" ושני עורכיו בשל פירסום תמונת פוטומונטז' של בחורה ערומה המשוחרת כביכול עם הרב. התמונה הופיעה כחלק מסאטירה, שהגיבה על איסור מטעם הוועד המנהל של רשות השידור לראיין אישים פוליטיים ערב בחירות. במשפטי הדיבה ביקשו הנתבעים לטעון "אמת דיברתי" ולשם כך ראו עצמם רשאים להאיר בפני בית המשפט את אישיותו ומעמדו הציבורי של התובע. "העולם הזה" הגיש אפוא לבית המשפט מסמך שפירסומו בשבועון ובכלי תקשורת נוספים שיגה את עמדתו של דור שלם כלפי העסקנות החרדית, שעד אז זכתה לחסינות מה בדעת הקהל. היה זה שאלון בן מאות שאלות שהתבססו על הקירה מאומצת בקרב הוגים חרדיים, כולל נטורי קרתא, וגילו עולם נסתר, חמקמק, ובעיקר צבוע, שבמסגרתו פועל לכאורה חלק מעסקנות זאת.

מרבית השאלות עסקו בתהליכים של איסוף כספים בלתי מסודר עבור מוסדות מפלגתיים, תהליכים שעד אז היו מוכרים למעטים בלבד. פורוש נשאל האם נכון הדבר שהוא נוהג לאסוף כספים ברחבי העולם עבור "אגודת ישראל", או עבור מוסדות צדקה וגמילות חסדים (כגון איסוף כספים עבור אלמנות ויתומי מלחמת ששת הימים) והאם קיים פיקוח על הכספים שאסף. גרמו, כי בעבר נתבע פורוש על ידי מנהיגי "אגודת ישראל", יצחק מאיר לוי, להחזיר לאגודה כספים שאסף, והוא נשאל האם החזיר כספים אלה, האם הוא מקבל אתוים מן הכספים שהוא אוסף, האם הוא מצהיר על רווחיו בעניין זה למס הכנסה, ועוד. פורוש גם נשאל על שותף לעסקים המבוקש בחו"ל על ביצוע עבירות, ועל מעורבותו בתברות העוסקות בהעלמת כספים, תוך כניסה לפרטי פרטים של פעולות עסקיות מורכבות ורחבות היקף הכוללות סיכסוכים, העברות פיננסיות, הברחות ומעשים אחרים שהציבור בישראל התקשה לקשור אותן עד אז עם תנועות פוליטיות בעלות גוון חרדי. השאלון ביקש להראות כי חבר הכנסת פורוש, התובע לדין שבועון בשל פוטומונטז' הקושר את דמותו עם אשה עירומה, אינו בוחל בקשרים עם מי שעוסקים במעשי פריצות הרבה יותר משמעותיים, כגון הימורים, ואף רמז לאפשרות

ממשקעי העבר, פתוחה ושוקקת חיים המבטיחה שלום ושגשוג במרחב. אלא שעד שתמונה זו תתגשם, צריך היה להתגבר על כוחות אפלים שצלליהם האימתניים הופיעו מדי יום רביעי בגיליונות השבועון. כוחות אלה כללו, אליבא דאבנרי, את הדיקטטורה של בן גוריון ו"נעיריו", "מנגנון החושך" (ובמיוחד הש"ב), שחיתות העסקנים, עוולות המשטרה, קנוניות משרד הביטחון, הכפייה הדתית, הצנזורה הצבאית, ועוד. "העולם הזה" הכריז על עצמו כלוחם המרכזי על דמותה של המדינה והצליח ליצור תחושת הודרות בקרב רבים שראו בו חוד תנית ב"מלחמה נגד השחיתות ונגד הטירוור הפוליטי. נגד ההפליה העדתית וההסתה למלחמה. נגד גאנגסטרים שהשתלטו על עיריות ונגד מדינאים ששיקרו וסילפו וגררו את המדינה לתוך הרפתקות עקובות מדם ועסקי ביש נפשעים.⁶

רוחו של "הנוער העברי" באה לידי ביטוי בסגנון המתריס שנקט העתון כלפי כל אותם כוחות בהיסטוריה ובפוליטיקה היהודית בעבר ובהווה שמהם הוא ביקש להתנער. ב-1953 יצא שלום כהן בסדרת מאמרים על האפליה העדתית שזכתה לכותרת "דופקים את השתורים". ב-1955 ערך העתון מסע צלב נגד המכונה הפוליטית שהפעילו אבא חושי ויוסף אלמוגי בחיפה תחת הכותרת "שחיתות בחושיסטאן". ב-1956 החל במלחמת חורמה נגד קבוצת הצעירים שטיפח בן גוריון במשרד הביטחון, ובראשם משה דיין ושמעון פרס, תחת הכותרת "דיקטטורה בדרך". בעוד הביקורת שהוטתה ב"העולם הזה" במרוצת השנים במשה דיין היתה מלווה בהערצה רבה לצבר מנהל, הרי ששמעון פרס, צעיר בעל מבטא פולני שנכנס כביכול לנעליהם של עסקני העבר, הפך לאיש המנואץ ביותר בשבועון. דומה שרק ישראל קסטנר, עסקן מפא"י שניהל ב-1944 משא ומתן עם אדולף אייכמן בשם יהדות הונגריה, היה מנואץ ממנו. במשפט דיבה שהגיש קסטנר נגד מלכיאל גרינוולד, שהאשימו בהפקרת קהילתו, שימש השבועון פה לסניגורו של גרינוולד, עורך הדין שמואל תמיר, שהפך את המשפט, בעזרת "העולם הזה", לכתב אישום חריף נגד שלטון מפא"י והנהגתה. השבועון גם שימש פה לתמיר כשזה התייצב

זהה, 1955

ית כדי להגשים
ת קטנות נתפס
ן כדרך לביטוח
אומה העברית
דוד הלאומיות
אל נגד "משט
ומית, יצירתה
תגהלת במרת
מן הסוג המוצנ
מטיבית למע

ק למדי להבט
ן במה מפורש
ש מקור הודות
עד האחורי של
זהם כ"תמונת
ו עבור צעיר
בונית, מנותק

שקיימים סדקים בתמונת המשפחה החרדית המוכרת לציבור בהכללה.

גם היום, שלושים שנה אחרי הגשת השאלון לבית המשפט, נותרו רבות מן השאלות שנשאל הרב ללא מענה. שיטות איסוף הכספים של מפלגות חרדיות ולא חרדיות בישראל הפכו במרוצת השנים לנושא נדוש הממלא, ללא תוחלת, עמודים רבים בדו"חות ביקורת המדינה, שידוד המערכות בפוליטיקה הישראלית בעשור שאחרי משפט הדיבה שהגיש פורוש גם שינה את יחסי הכוחות. המפלגות החרדיות הגיעו למעמד שליטה ואורי אבנרי, העורך החצוף שחשף פן בהתנהגות אחדים מעסקניהן, מהפש את לחמו בכתיבה עתונאית מזדמנת. השאלון הג'ל נותר אפוא בבחינת אפיוזדה; היה זה מקרה אחד מני רבים שבו איפשר "העולם הזה" לקוראיו, להרף עין, להקשיב לנביחת הכלבים בעת מעבר השיררה.

טהרנות פוליטית

"העולם הזה" לחם בפוריטניות, בשחיתות, בצביעות ובכל אותן תופעות שזיחה במדינת ישראל. לכאורה, לפנינו עתונות הממלאת את התפקיד של כלב שמירה על הדמוקרטיה, אך מעמדו של השבועון ביחס לדמוקרטיה היה בעייתי. רבים ניסו לעמוד על טיבו של השבועון שנהפך למוסד חברתי או, בלשונו של ההיסטוריון יעקב שביט, ל"נביא קיבוצי".⁹ שביט שיבח את השבועון שהביא לחברה פוריטנית, לפחות במישור הפומבי, כפי שהיתה החברה הישראלית בשנות ה-50, נורמות חריגות וקודם זמנן של טיפול בנושאים חברתיים ופרטיים, אך ביקר את הלך הרוח שבו זה נעשה, "הלך רוח צדקני, עטוף אידאולוגיה".¹⁰ בהזדמנות אחרת ביקר ברוך לשם את מה שתפס כלהיטות חסרת מעצורים של "העולם הזה" במלחמתו בשחיתות: "הבהילות בה הוקמו מוסדות כלכליים ושאר ארגונים כדי להדביק את קצב העלייה ההמונית בראשית ימי המדינה", כתב, "יצרו אגני ברוץ של מחזלים ופרצות", בהם "שייט אבנרי בתרועות נצחון כשהוא מתיז את הרפש לכל עבר".¹¹

כאן, רצוני לאפיין את השבועון בטהרנותו הפוליטית. אורי אבנרי, המאמין בנוער העברי כבעל ראייה חדשה ורעננה, כיוון את שבועונו אל דגם דמיוני של נוער זה. "טהרנות" משמעה תתייחסות אל חברה אורחית מדומה וזו היתה החברה שאליה התייחס השבועון – נוער וך וטהור מידות המתבונן במדינה הקמה סביבו בדאגה.

"העולם הזה" הציע התבוננות בפוליטיקה מנקודת ראות חיצונית, טהרנית, האופיינית לבני נעורים. השבועון ביקש לטהר את המשטר משחיתות וסאוב אך גם ממאבק הכוחות העומד כיסודו. היה בו חוסר סבלנות מוחלטת למשחק הפוליטי שבו מתמודדים כוחות אידאולוגיים ואינטרסים כלכליים על המשאבים הציבוריים ושו, מאז ומתמיד, באים לידי ביטוי יצרים אנושיים ואמביציה פוליטית. קשה, וגם אין צורך, לצפות מעתון המנוהל על ידי צעירים לקבל את קיומה של שחיתות פוליטית כחלק מחייה של מדינה חדשה, אך "העולם הזה" לא נלחם רק בשחיתות אלא בכל גילוי של "פוליטיקה כרגיל".

אורי אבנרי ושלוש כתן, שני החיילים המשותתרים מ"שועלי שמשון" שבו מן המלחמה הקשה, וכדרכם של חיילים משותתרים מני אז תיעבו את מה שראו – את העולם כמות שהוא. הם חסרו את אחוות הלוחמים, את הגעגועים

המתעוררים בלילות שמירה ארוכים לעתיד מזהיר, לחברה חופשית ושוויונית, לשלום בין לאומי ולבשרן הצחור של הנערות המחכות בבית, לנ שאבנרי היטיב לתארו בספרו "הצד השני של המטבע". באותו ספר הוא תיאר את שכיבתו כפצוע בעת המלחמה, לצידו של חייל אלמוני מכוח תהבושות שגסס כל הלילה ונפת את נשמתו עם עלות השחר. תמונה השפיעה עליו, שכן שב והזכירה בנאום ההקמה של תנועת "העולם הזה" – כן חדש:

כאשר ראיתי בבוקר את הגוף המת הזה מוטל במיטה שמולי, נדרתי לעצמי נדר. נדרתי לעצמי שאם אצא חי מן החדר הזה, אם יוחזרו לי כוחות אקדיש את שארית חיי לשתי מסרות. המטרה הראשונה: שלא תהיה עלי מלחמה. שלא יידרשו עוד צעירים כמונו לצאת לשדה הקטל. שלא נצטרך עוד להרוג ולהרג למען קיום מדינתנו. המטרה השנייה: להיאבק על המדינה, כדי שהמדינה אשר קמה במחיר כה יקר תהיה ראויה לקרבן שתהיה זו מדינה טהורה, נקייה, חופשית, שותרת צדק ואמת. מדינה שתהיה רק אור לגויים, אלא קודם כל ומעל לכל אור לאורחיה.¹²

לא מדובר כאן רק בחברה אורחית המשותתרת מן האידאולוגיה הבן גוריונית זו המבקשת לראות במדינת ישראל המחודשת "אור לגויים" ברוח החו המקראי, אלא בחברה טהורה ונקיית כפיים המחויבת לנדריו של חייל פצוע בחדר הגוססים של בית החולים הצבאי בחזית הדרום. בנקודה זו, נפתח מס צלב של צעירים בורקי עיניים וכל האמצעים הפכו כשרים כדי להפיל את המשטר. מדינת ישראל שהוצגה לקוראי "העולם הזה" מדי שבוע היתה מדינה רודנית ואפלה, הרדופה צללי עבר, כולל עסקאות מפוקפקות של ראש מפא"י כקסטנר עם הנאצים, ורודפת את לוחמי העבר שלה וגיבורי הממשיים המשפחות השכולות, הימאים, שורת המתנדבים, עולי מרוק אסירי כלא שאטה, ועורכי "העולם הזה".

העתון ניהל מסע צלב פוליטי נגד שלטון מפא"י ומגנוני החושך שפעל בשירותו. אין זה שלא היתה הצדקה רבה בדברי העתון, בעיקר כאשר חש שערויות כלכליות, יצא נגד הכפייה הדתית ודרש חופש ביטוי בנושא כגון פרשת לבון בתקופה שבה הצנזורה הצבאית נוצלה למטרות פוליטיות גם קשה לצפות לסגנון בוטה פחות מעתון אופוזיציוני כאשר השלטון פוע מכוחה של אידאולוגיה מתלהמת התופסת את מעשי השלטון כביטוי לוו הנביאים.

ואולם סגנונו של העתון, יותר משייעי לבנות מדינה זכה וטהורה, הוטח אלמנט של בוטות לשיח ציבורי בוטה ממילא. וברמה התרבותית, אף שח תרומה שלא תסולא בפו לעירעור הפוריטניות, בת לווייתו של הסוציאליזם המזרח אירופי, בנה גיבורי תרבות שדופים, כגון מנדי רייס דייזיס, שז אמנם לתהילת עולם במדורי הרכילות אך לא יכלו לשמש מקור השראה תרבותי, גם לא לאותו חלק בחברה שעיף ממקורות התרבות של העבר. כך, בעודו משייע בבניית מסורת עתונאית מבורכת העומדת מול השלטון "בלי מורא, בלי משוא פנים" כסיסמתו, היה השבועון חלק ממסורת של טהרנות המבטלת את הפוליטיקה בשמה של חברה אורחית מדומה. למרבה הפרדוקס, מסורת זו היתה נחלתו של "העולם הזה" גם אחרי שעורכי הקט ב-1965 את תנועת "העולם הזה" – כוח חדש – וזו הפכה חלק ממפת המפלגה בישראל. סיפורה של התנועה הוא סיפור מרתק, לא רק משום שמדובר בתופעה ייחודית של עתון ההופך למפלגה אלא משום שפעילותה של התנועה

בכנסת ממחישה היטב את השלכותיה הפוליטיות של הטהרנות.

"העולם הזה - כוח חדש"

אין זה מפליא שכעתון המתריס באופן בוטה כנגד הנהגת המדינה החדשה, ומציב שבוע שבוע באדום בווהק אתגר לפורטיטיות התרבותית, רכש לו "העולם הזה" אויבים רבים. בדצמבר 1952 הונחה פצצה על אדן הלון המערכת, שפצעה את הקריקטוריסט דוש בעינו, וחוקרי המשטרה פסלו את האפשרות שמדובר במעשה פשע אישי, מה שעורר חשש של התנקשות פוליטית. בדצמבר 1953, בחצות הלילה, הותקפו אורי אבנרי ושלוס כהן בפתח המערכת על ידי בריונים, שתוארו על ידם כאנשי יחידה 101 של צה"ל, ש"העולם הזה" התקיפה קשות בעקבות פעולת התגמול האלימה בכפר קיבוי, ונפצעו. בדצמבר 1957 נעלם בניסבות מוזרות הכתב הראשי של "העולם הזה", אלי תבור, והשבועון טען כי נחטף על ידי הש"ב כדי להתחמו על הצהרה המודעה בחתרנות נגד השלטון. בינואר 1958, על רקע רצח קסטנר שיוחס על ידי רבים להשמצתו השיטתית ב"העולם הזה", הועלה בתיאטרון "הבימה" מחזוה של יגאל מוסיגוון בשם "זרוק אותו לכלבים". המחזה תיאר עתון המפרסם כתבת השמצה על הלוח לשעבר, שהור ונקי כפיים, כתוצאה מקנוניה שמשתתפים בה איש עסקים מושחת, כתב הניתן בקלות לשיחוד, ועורך עתון המוכן לפרסם דברי שקר ובלבד שהדבר ישרת את מלחמתו בממסד הפוליטי. בסופו של דבר מרוסקות עצמותיהם של שלושת המשתתפים בקנוניה באמצעות מוטות ברזל. בהצגת הבכורה של המחזה נכחו רוב חברי הממשלה בהנהגתו של דוד בן גוריון, שלא נהג כמעט לבקר בהצגות, אך הפעם ישב בשורה הראשונה ומחא כפים בהפגנתיות. כמו כן נכחו ראשי מפא"י וההסתדרות, צמרת המשטרה, הש"ב, ואחרים. אורי אבנרי תאר את המעמד כ"הסתה גלויה ובלתי מוסווית למעשי אלימות נגד עורכי עתון זה".¹³

אך בעיקר הודאגו אנשי "העולם הזה" מחוק לשון הרע שטיטה שלו הוכנה ב-1962 במשרד המשפטים, ושנתפש על ידם כצעד בשורה של צעדים שלטוניים המכוונים ישירות נגדם. לעומת צעדים כלכליים שנגקטו בעבר, כגון הימנעותו של המשק הציבורי מפירסום מודעות בשבועון, נראה היה החוק, שכונה "חוק סתימת הפה", כניסיון דרקוני, בניצוחו של שר המשפטים דב יוסף, למנוע מהם להשמיע את ביקורתם הנוקבת על יסודות המשטר. אבנרי הגדיר את החוק כשלב מסוכן במלחמה על דמותה של המדינה. אין לדעת מתי בדיוק בשלה החלטתו לרוץ לכנסת, ובאיו מידה היה חוק לשון הרע בסיס להחלטתו להיבחר לבית המחוקקים, כדי לזכות בחסינות, או שמא שימש בידיו רק מכשיר לגיוס תמיכה. אך אין ספק שהעמדת החוק כמכוון נגד "העולם הזה" היתה אפקטיבית. "הם הטילו פצצות ושברו עצמות", הוא כתב. "הם הטילו חרם כלכלי וניסו להתניקנו באמצעים מינהליים. הם ניסו לחסום לפנינו את מקורות האינפורמציה, עצרו את העורכים והטפו את הכתב הראשי. אבל תמיד נוכחו לדעת שהאמת מנצחת... עתה נערך המנגנון למלחמתו האחרונה בדוברי האמת. מה שלא השיגו הפצצות, מה שלא עשו הבריונים של אבא חושי ויוסף אלמוגי, מה שלא הצליחו הפרקליטים של שמעון פרס והשליחים האלימים של משה דיין, מה שלא יכלו לסחוט סחטני הכפייה הדתית - את זאת מבקשים כולם להשיג

עתה באמצעות חוק חדש. הם מבקשים לרתום את מערכת השיפוט לעגלת הטרור שלהם, ולהטיל על שופטי ישראל ביצוע של חוק לשון הרע - חוק פשיסטי השואב את השראתו מדב יוסף וחואן פרון.¹⁴ בבחירות לכנסת השישית ב-1965, על רקע חקיקת חוק לשון הרע, התייצבה תנועת "העולם הזה - כוח חדש", שנשאה את האות ש', לכנסת. התייצבותה לבחירות של תנועה בראשותם של עתונאים, שהבטיחה במודעות הבחירות שלה לטהר את המדינה ברוחם של שני חיילים קרביים משוחררים, לא היתה דבר של מה בכך. בבחירות הצביעו עבור רשימת ש' 14,124 בוחרים וראש הרשימה אורי אבנרי, נכנס לכנסת, מה שמאפשר לבחון את תיפקודה של מפלגה טהרנית בבית המחוקקים.

נאום הפתיחה שנשא אבנרי בוועידת היסוד של הרשימה ב-27 באוגוסט 1965, לא השאיר מקום לספק, כי הכוח החדש אינו מתכוון להשתלב במשטר הפוליטי הקיים אלא לערער עליו. במשך דור שלם, אמר בפני אוהדיו שמילאו את אולם מוגרבי בתל אביב, לא קם כוח פוליטי חדש בארץ זו. היו מפלגות שהתפלגו ועברו גלגולים שונים, "אבל כוח פוליטי חדש, כוח ההולך לבחירות, כוח היוצא למסע הגדול לכיבוש השלטון הפוליטי במדינה, כוח כזה לא קם בארץ מאז שנות העשרים. כוח כזה לא יהיה עוד מפלגה במדינה, ונציגו[ן] שייבחרו לא יהיו עוד סיעה בכנסת. שונים אנחנו. שונים היינו. שונים נהיה... אנחנו לא נשלח לכנסת חבורה של מכובדים שותי תה במזנון. אנחנו נשלח לכנסת קומנדו פוליטי, פלמ"ח של לוחמים."¹⁵

"העולם הזה - כוח חדש" היתה תנועה שמלכתחילה לא הסתפקה בתפקיד של מפלגה קטנה הלוחמת למען עניין מסוים, חשוב ככל שיהיה, כגון חופש העתונות, אלא הציעה מודל חדש של מדינה. זו המסגרת הרעיונית והפוליטית שבה פעלה. לא ניתן להבין את פעילותה הענפה, המרוכזת והייחודית בכנסת בלא לתפוש את מהותה - פרודוקסלית ככל שתיראה, לאור גדולה - כמפלגה המבקשת ברצינות רבה לטהר את השלטון בישראל, ולהציל את המדינה מיד המשטר שצמח בה. מבחינה זו לפנינו אירוע המעניין הרבה יותר ממפלגות הירוקים באירופה, למשל. מדובר בניסיון להקים תנועה פוליטית אנטי פוליטית, שאינה רק מעלה נושאים חדשים על סדר היום אלא נוקטת עמדה מוצקה לגבי מכלול הנושאים שעל סדר היום. לא תרבות אלטרנטיבית המקימה מפלגה אלא מפלגה המבקשת להקים מדינה חדשה וטהורה.

אבנרי, שהשכיל כחבר כנסת להשתמש בשבועון ככלי לגיוס תמיכה, הבהיר בכל הזדמנות את כוונתו לעסוק בטיהור וביעור. במערכת הבחירות כתב כך: "אנו דומים לכיתת קומנדו שנתקלה במארב האויב. עליה להשמיד את המארב, אחרת לא תוכל לבצע את משימותיה. אך לא השמדת המארב כשלעצמה היא מטרתה, אלא המשימות שהוטלו עליה."¹⁶ מאחר שהדברים הללו נקראו בדרך כלל על ידי צעירים אוהדים, שסלדו ממשטר המפלגות בישראל, לא תפשה ישראל הצעירה של שנות ה-60 את הבעייתיות הכרוכה בתנועה פוליטית טהרנית היוצאת נגד הפוליטיקה עצמה.

"פוליטיקה" ניתנת להגדרה כמכלול האמצעים שבאמצעותם בני אדם מנהלים את חייהם הציבוריים. הנחת היסוד ביחס לפוליטיקה, מבית מדרשו של הפילוסוף היווני אריסטו, היא כי בני האדם הם יצורים תבוניים, וככאלה הם מונחים על ידי אינטרסים. בעלי האינטרסים, המשכילים להתארגן בקבוצות, מנהלים ביניהם משא ומתן מתמיד על המשאבים הציבוריים, היוצר

יה חופשיה
ז בבית, כמ
ספר הוא ג
מוני מכוס
" תמונה ז
ס הזה - כוח
נדרתי לעצ
ז לי כוחות
ולא תהיה עו
! שלא נצטר
אבק על דמו
ויה לקרבן
ז. מדינה של
12.
זבן גוריוני
' ברוח החו
זל חייל פצו
ז, נפתח מס
די להפיל א
ע היתה מדי
ות של ראש
זלה וגבור
עולי מרוק
חושך" שפע
ך כאשר חש
יטוי בנושא
יות פוליטי
השלטון פוע
ן כביטוי לח
וטהורה, הוסי
נית, אף שת
זל הסוציאלי
ס דייוויס, ש
ו מקור השר
: של העבר,
ית מול השלט
ק ממסורת ס
זדומה. למר
שעורכיו הק
צמפת המפל
משום שמדו
ותה של התנו

איש השנה
פנחס לבון

איוון מה בין הקבוצות ומאפשר את הסדר החברתי. במאות השנים מאז אריסטו, קמו לתפישה זו עוררים, בעיקר מצד מי שביקשו להבטיח את האיוון החברתי באמצעות כוחות על כגון האלוהים, עוצמתו של הנסיך, או המדינה הריבונית. אך הערעור הקשה ביותר על המשחק הפוליטי צמח בעידן המודרני כאשר כוחות חברתיים, ובראשם הלניניזם והפשיזם, עירערו על המשחק הפוליטי עצמו, וביקשו להחליפו בצורות חיים טהורות, המשוחחררות מאינטרסים, מקבוצות ופליגים, וממשא ומתן. כוחות אלה נסמכו בעלייתם לשלטון על חוסר הנחת של מרבית אורחי המדינות מן הדרך שבה מתנהל המשא ומתן הפוליטי ומחוסר הצדק החברתי הכרוך בו. רבים הסכימו, למשל, כי התהליך הפוליטי אינו מוליך לאיוון חברתי אלא לשליטתם של מעטים ברכוש הציבורי.

אלא שטרם נמצא הכוח המסוגל לבנות חברה צודקת בלא שימוש באמצעי כפייה. הן הלניניזם והן הפשיזם, המונעים על ידי מודלים של צדק חברתי הבא להחליף את התהליך הפוליטי הבזוי, גרמו, כידוע, בהיסטוריה המודרנית לעוולות איומות. יש אפוא מקום לחשוש מפני תנועה פוליטית שאף אם אין לה אופי לניניסטי או פשיסטי, היא יוצאת בסגנון משתלח נגד הפוליטיקה האריסטוטלית על מופעיה השונים – המפלגות, המגנגנונים, האינטרסים, חלוקת המשאבים וכדומה – בשמו של מצפון על שיופקד על הצדק החברתי. "נבחר רשימת העולם הזה – כוח חדש לא יהיו מפלגה", הבטיח אורי אבנרי לאוהדיו הצעירים, "הם לא יקימו מנגנון, חברות, כלכליות ומפעלים. הם לא ישתתפו בחלוקת השלל, לא יקבלו הקצבות גלויות וסמויות מן המגבית והממשלה, לא יחלקו לבותריהם הנאות והטבות. ממילא לא יהיו להם אינטרסים, אי אפשר יהיה לבוא אליהם בדרכי שוחד או סחיטה. הם לא יצטרפו לשום קואליציה, וגם לא לחזית אופוזיציונית אינטרסנטית. הם יתייחסו לכל עניין לגופו, לפי מיטב הבנתם ומצפונם."¹⁷

מרגע שתנועת "העולם הזה" – כוח חדש" נכנסה לכנסת, החל אפוא תהליך דיאלקטי מעניין. מחד גיסא, אבנרי קיים את הבטחתו לבוחריו והסתער על בית הנבחרים, ומאידך גיסא, עשה זאת בדרך כלל במסגרת כללי המשחק של הבית. דוגמה ידועה היא השתתפותו האובססיבית בישיבות המליאה כדרך להדגים את העובדה שחברי הבית האחרים אינם נוכחים. נראה שתמונתו של חבר הכנסת המזוקן, היושב בדד במליאת הכנסת הריקה, היתה אחד הדימויים העתונאיים שהשפיעו יותר מכל על ירידת קרנה של הכנסת בציבור הישראלי. דוגמה אחרת

בכל ערב וערכת במועדון תל-אביבי סצינה מרחפת בין שתי 'פהביות' ששתיאור
המלחמה בין הנשים

שני הפנים של "העולם הזה", כפי שבאו לידי ביטוי בשני השערים של גיליונות העתון. נושא פוליטי בשער הקדמי ונושא סנסציוני (כאן, כותרת הכתבה בתוך הגיליון) – בשער האחורי

עמדות השליטה בישראל: "החברה היא דינמית. המציאות משתנה ללא הרף. היא זקוקה לחילופי רעיונות ומושגים. יש צורך בגישות חדשות, בתשובות חדשות, ולאנשים חדשים קל יותר לגבש תשובות כאלה." 19 "הנוער", אמר אבנרי בדברי תשובתו לחברי כנסת שהשיבו מלחמה שערה, "רוצה שיתוף... במוסדות המדינה," 20

התבוננות בהצעת חוק זו על רקע הימים שבהם הוגשה מאפשרת ניתוח של השלכותיה. ההצעה נועדה בביורור לבזות את בית הנבחרים הנשלט על ידי זקני מפא"י בימי הדמדומים של ממשלת אשכול. ניתן לייחס להצעה המבטאת זילזול בנציגי העם בבית הנבחרים – תוך שהיא מנוסחת על פי כל גהלי בית הנבחרים – יותר מאשר שובבות נעורים; היא גראית בפרספקטיבה כהתקפה ארסית נגד הדמוקרטיה, בעיקר לאור הנסיבות הפוליטיות. כמה חודשים לפני כן, במאי 1967, מצאה עצמה ישראל בסכנה אסטרטגית, וברגע הסכנה אבד האמון בהנהגת המדינה. אשכול הוחלף בתפקידו כשר הביטחון על ידי משה דיין. בתקופה שבה העלה אבנרי בבדיחות הדעת את "חוק יסוד: מועצת ותיקי המדינה" בכנסת, התבסס דיין כמקבל החלטות כמעט יחיד ביחס לשטחים שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים. יכולתו לזכות במעמד על זה נבעה לא מעט בזכות הדימוי שדבק אליו כצבר מיתולוגי, ואשר השבועון "העולם הזה" שיחק תפקיד נכבד בחיזוקו. הצעת חוק הקוראת להושבת מנהיגות המדינה הוותיקה בבית לורדים היתה נדבך בתהליך ציבורי מתמשך שחיקו באותה תקופה בצורה מסוכנת את כוחו של איש צבא בדימוס זה אל מול פוליטיקאים "ציוויליים" כלוי אשכול, פנחס ספיר ואבא אבן.

היא גם היתה נדבך בתהליך של הכפשת הדמוקרטיה בתקופה שבה זו החלה להודק יותר ויותר לידידים. לעתים אין המשטר הדמוקרטי, בעייתי ככל שייראה, זקוק רק לביקורת אלא לתמיכה בעצם קיומו. הדבר נכון בעיקר ביחס לבתי מחוקקים ההופכים בתקופות של משבר כלכלי או לחץ ביטחוני מטרה ראשונה ללעג ולקלס, כאשר בפניה מחכים כוחות המציעים אלטרנטיבה נחושה לפטפוט הפרלמנטרי. משה דיין של 1967, המוכנס לממשלה כמושיע בלחצו של ציבור מפוחד, וההופך לפוסק עליון בגורלו של המורח התיכון, היווה בדמותו הציבורית, אם גם לא בכוונותיו, אתגר למשטר הפרלמנטרי, אשר שמר על כוחו בזכותו של אותו מנגנון פוליטי מבוה, בראשותם של פנחס ספיר, גולדה מאיר וזלמן ארן, שבלם את דיין בדרכו לראשות הממשלה.

סיפור אפלטוני

בשנים הרבות של הופעת "העולם הזה", ובשמונה השנים שבהן היה לתנועת "העולם הזה – כוח חדש" ייצוג בכנסת, תחילה כסיעת יחיד, ואחרי בחירות 1969, כסיעה בת שני חברים, הצליחו העתון ואבנרי לעורר את דעת הקהל בישראל למחללי הפוליטיקה. מצד שני, דומה שפעילותם של אורי אבנרי וחבריו נותרה כאפיוודה בחיים הציבוריים בישראל. הדבר נבע, במידה רבה, מן הכוח ש"העולם הזה" ייחס בצדק למשטר המפלגות בישראל בשנות פעילותו. מנגנוני המפלגות ועסקניהן לא וועזו במיוחד משבועון המתריס נגדם או מפעילות פרלמנטרית של מפלגה זעירה, גם לא כאשר זו חשפה אותם מדי פעם בקלוגם. אך היתה לכך סיבה נוספת: הן השבועון והן התנועה חסרו בסיס חברתי ממשי, להבדיל מן הבסיס המדומה בדמות "הנוער העברי".

מעמים לא מעטות יצא "העולם הזה" במבצעים כמעט-צבאיים כדי לקדם את הנושאים החברתיים והפוליטיים שלמענם נאבק. הכתבים והצלמים הוגדרו כ"חוליות ניסוי". כאן, דוגמה מ-1953

הן הצעות חוק המנוסחות על פי כל כללי הפרלמנטריוז תוך שהן מבטאות זילזול בפרלמנט. למשל, בפברואר 1968 הניח אבנרי על שולחן הכנסת הצעת "חוק יסוד: מועצת ותיקי המדינה", שקראה להושבת מנהיגי המדינה בבית לורדים, וזה לשונה:

המדינה משופעת באישים ותיקים וקשישים, עתירי זכויות, הממלאים את מוסדותיה העליונים. למרבה הצער, מהווים הם שם פקק, המפריע למחזור השבועי של חילופי המשמרות. מייסדי המדינה התבצרו במוסדות שהם יסדו, וקשה מאוד לדור ההמשך לצבור די כוח להוציאם מעמדות מפתח אלה, וכשיש הכוח לכך – חסר אומץ הלב המוסרי, כי מה יעשה הזקן אתרי שהורחק מן התפקיד אשר לו הקדיש את כל חייו? זה כמוכובן צידה השני של הבעיה. לוותיקים שלנו, שצמחו וגדלו בתפקידיהם הפוליטיים, אין שום עיסוק אחר, שום עולם נפשי אחר. אין הם יכולים לבנות להם עולם חדש. הספורט אינו מעניין אותם. לאיש מהם אין נטיות אמנותיות. הם עסקנים מקצועיים, עסקנים בכל גימי נפשם. ולכן, אם מרחיקים איש כזה מן החיים המפלגתיים והפוליטיים, שהם התוכן היחיד של חייו, מפיקירים אותו להתנוונות בהלל ריק.¹⁸

ההצעה ביותר ללא רחם את חברי הכנסת (שגילם הממוצע היה 58) כזקנים שחושיהם הגופניים יורדים בהדרגה, שאיבדו זה מכבר את הכושר לנהל דו שיח ולהקשיב לדברי הזולת, וכחסרי יכולת הסתגלות לנסיבות חדשות. הוצע להקים עבורם בית לורדים וכך להכשיר את הקרקע ל"דם רענן" שיכבוש את

אורי אבנרי בכנסת. הקריקטורה במקורה, שצוירה ב-1965 על ידי לור, הופיעה בירחון הסתדרות הפקידים "שורות", ו"העולם הזה" העתיקה מיד

* * *

מאמר זה מהווה עיבוד של פרק מתוך ספרי, אמנון זכרוני - פרקליט אחר, תל אביב 1999.

1. אורי אבנרי, "מלחמה או שלום במרחב השמימי", ספרית מאבק - סדרת "הכונן האדום", הוצאת ארץ ישראל הצעירה, אוקטובר 1947, עמ' 3.
2. שם, עמ' 5.
3. שם, עמ' 17.
4. שם, עמ' 16.
5. שם, עמ' 17.
6. שם, עמ' 34.
7. שם, עמ' 31.
8. העולם הזה, 27 באוקטובר 1965, עמ' 16.
9. יעקב שביט, "העולם הזה" פוסט מורטם, קשר 15 (מאי 1994), עמ' 19.
10. שם, עמ' 20.
11. ברוך לשם, "מוקיונות בכנסת", פי האתון, 10 בפברואר 1970.
12. "באולם הזה מדליקים אנו ניצוץ", העולם הזה, 1 בספטמבר 1965.
13. אורי אבנרי, "קורא יקר", העולם הזה, 22 בינואר 1958.
14. שם, 27 באוקטובר 1965.
15. שם, 1 בספטמבר 1965.
16. "אורי אבנרי עונה", העולם הזה, 18 באוגוסט 1965.
17. שם, שם.
18. אמנון זכרוני, 1 מול 119: אורי אבנרי בכנסת, תל אביב 1969, עמ' 82.
19. שם, שם.
20. שם, עמ' 84.
21. שם, עמ' 155.
22. שם, שם.

אם להשתמש בדימוי אהוב על אבנרי, "העולם הזה" דמה לחוליית קומנדו המתרוצצת בשטח האויב, יורה אש יעילה למדי, אך נעדרת גייסות בעורפה. השבועון עסק בעשרות נושאים חברתיים אך קשה להימנע מהתחושה כי התייחס בעיקר אל חברה אורחית מדומה, ולא אל קבוצות ממשיות בחברה הישראלית. אפילו כשקרא אבנרי לנהגים לעצור לחיילים המהכים לטרמפ, או כאשר הגיש בעניין זה הצעת חוק בכנסת, עשה זאת, כך נראה, פחות תוך התייחסות לחיילים ממשיים המצויים בצידו הדרכים ויותר כחלק מחוב של כבוד שחב, לדבריו, "להברים בעבר, בהווה ובעתיד".²¹ אבנרי דיבר על "החילות והחיילים של צה"ל"²² כגוף מופשט, לא כיהידים החוקקים לפתרון. הוא דיבר בשמו של דגם של נוער עברי שגם אם היה בו שמץ של ממשות, לא היה חלק ממערך חברתי ומעמדי שראה באבנרי את נציגו. "העולם הזה" לחם "בלי מורא, בלי משוא פנים" במשטר מושחת, בשמה של מדינה אידאלית, לא בשמה של חברה אורחית חיה ונושמת. ניתן אפוא לסכם ולומר כי סיפורו של השבועון המיוחד והמעניין הזה הוא סיפור אפלטוני, לא סיפור אריסטוטלי. כאמור, בעוד אריסטו תפש את הפוליטיקה כפעילות אנושית נעלה המשלימה את חיי הקבוצות החברתיות לגוניהן, אפלטון הסתער בשצף קצף נגד הדמוקרטיה שהושחתה בימיו וביקש להחליפה במדינה, פרי מוחו היצירתי, שתביא להרמוניה ואושר.